

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ

Калетнік А.А., к. філол. н.

Зі СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ДЕЯКИМИ МОВНИМИ ОСОБЛИВОСТЯМИ М. ДРАЙ-ХМАРИ-ПЕРЕКЛАДАЧА: "ДЕМОН" М.Ю. ЛЕРМОНТОВА

У статті розглядаються особливості передачі місць із неповноголосними формами поеми М.Ю. Лермонтова "Демон" в українському перекладі М. Драй-Хмари. Пропонується класифікація та опис перекладацьких прийомів для передачі змісту і стилістичних реєстрів цієї особливої ділянки мовно-художніх засобів української та російської мов.

Ключові слова: неповноголосні форми, прийоми перекладу, художній прийом.

This article discusses the features of transmission for not full-voiced forms of Lermontov's poem "Demon" in Ukrainian translation M. Dray-Hmara. Proposed classification and description of the translation methods for transferring content and stylistic registers of special areas of language and art of Ukrainian and Russian languages.

Key words: not full-voiced forms, methods for transferring, stylistic registers.

В статье рассматриваются особенности передачи мест с неполногласными формами поэмы М.Ю. Лермонтова "Демон" в украинском переводе М. Драй-Хмары. Предлагается классификация и описание приемов перевода для передачи содержания и стилистических регистров этой особенной области языковых художественных приемов украинского и русского языков.

Ключевые слова: неполногласные формы, приемы перевода, художественный прием.

"Гроно п'ятірне" українських неокласиків – Максим Рильський, Микола Зеров, Михайло Драй-Хмара, Павло Филипович, Юрій Клен – не тільки закликали орієнтувати українську поезію на вершинні взірці світової поезії і не тільки полишили після себе творчий доробок того ж таки світового рівня – вони ще й самі показали себе талановитими перекладачами, які доносили до українського читача світове сяйво парнаських вершин. В історичному підсумку найвагоміша частка перекладацької спадщини в українській поезії належить М.Т. Рильському, проте коли, перефразуючи М. Зерова, звернутися *ad fontes*, до 20-30-х років минулого століття, то науковий інтерес приваблює перекладацька практика кожного з неокласиків: адже саме тоді закладались підвалини сучасної української перекладацької школи.

Наразі об'єктом нашого розгляду обирається перекладацька творчість М. Драй-Хмари. Одним із чинників такого вибору є те, що з-посеред неокласиків М. Драй-Хмара у своїх оригінальних українських поезіях виявляється найбільш схильним до поетично-словникового експерименту. Недарма у відгуках та рецензіях на першу поетичну збірку М. Драй-Хмари "Проростень" (1926) увага перш за все зверталась на любов її автора "до рідкісних, незвичних слів, що він їх старанно вишукує і вживає, ніби оживляючи їх"¹. Різкою негативністю цієї творчої риси виділяється, наприклад, тогочасна рецензія К. Довганя. Оцінивши революційні пориви та настрої М. Драй-Хмари як випадкові, потопаючі в різнобарвних, але неживих візерунках, у гурманстві, у дрімотнім спогляданні, К. Довгань робить висновок: "Яскравий приклад цього гурманства у сфері лексичній, якість своєрідне колекціонерство, відзначає сам М. Рильський. Тільки спробу його виправдати цей факт вважаємо за невдалу. То правда, що "мова наша... в періоді інтенсивного нагромадження", але треба ж думати, в яким напрямі розвивається ця мова, яких саме нових елементів вона потребує? Гадаємо, що напрям її розвитку і шлях, що ним іде М. Драй-Хмара – не збігаються. І справді, кому потрібні такі раритети, як: "безматень", "вербляниця", "відгулень", "гониця", "гримій", "завода", "колова", "крин", "магала", "мажа",

"паволока", "погуди" – і десятки інших так само мало зрозумілих, здебільшого – вузько провіціяльних, або й зовсім нереальних слів? Кому і що може дати ця, ми сказали б, лексична "етно-екзотика"?"².

Усупереч цій оцінці підкреслимо, що художній експеримент М. Драй-Хмари ніколи не стає механістичним, не переходить меж тих закономірностей і тих тенденцій, у яких функціонувала і розвивалася українська літературна мова. Саме ця особливість викликає схвальні відгуки М. Рильського і визнання з боку інших неокласиків. Водночас ця риса визначає також своєрідно особливе місце М. Драй-Хмари серед побратимів-неокласиків. Тому, наприклад, Оксана Ашер цілком слушно зауважує, що поетична мова М. Драй-Хмари "більш скомплікована, ніж мова Рильського..."³.

З іншого боку, М. Неврлий, зауважуючи про символістські ознаки стилю М. Драй-Хмари, говорить і про "неокласичну прозорість його образу, виразну і відшліфовану форму виразу", "любов до слова, майже ювелірну його обробку"⁴. Про синкретизм художнього стилю поета говорить також О. Ашер: "Хоч музичність вірша Драй-Хмари і зв'язує його із школою символістів, досконала конструкція речень і відшліфованість слів-компонентів, які завжди гармонізують з формою вірша, характеризують його як майстра українського "неокласицизму"⁵.

На тлі подібних зауваг і оцінок цікавою є також поетична рефлексія щодо слова в самого М. Драй-Хмари: "*Люблю слова ще повонодзвонні, / як мед пахучі та п'янки, / слова, що в глибині бездонній / пролежали глухі віки*", – пише поет [ДХ, с. 51]. Тут вочевидь заявлена його позиція щодо народного слова, яке так ретельно вишукує і талановито представляє автор збірки "Проростень". У вірші-присвяті П. Тичині "Поетові" (а П. Тичину неокласики підносили на вищий щабель тогочасної поезії) знову звучить подібний мотив: "*Люблю твою пісню нову, / її могутній язик, / радію кожному слову, / що входить у твій словник*" [ДХ, с. 89].

Таким чином, художня чутливість до слова глибоко укорінена у творчій свідомості М. Драй-Хмари, а відповідно до цього існує вагомий дослідницький інтерес у тому, щоби

поглянути на те, як поводиться поет з художнім словом у своїх перекладних поезіях. Адже в цьому випадку він є певним чином обмежений у доборі мовних зображальних засобів тими образно-стилістичними засобами, до яких зобов'язує оригінал.

У М. Драй-Хмари бачимо опубліковані переклади з російської (Олександр Пушкін, Михайло Лермонтов, Володимир Сологуб, Афанасій Фет), білоруської (Максим Богданович), з польської (Адам Міцкевич), чеської (Йозеф Гора), німецької (Стефан Цвейг, Франц Верфель), французької (Жерар де Нерваль, Теофіль Готье, Шарль Леконт де Ліль, Шарль Бодлер, Теодор де Банвіль, Леон Дьєркс, Арман Сюллі-Прюдом, Стефан Малларме, Поль Верлен, Трістан Корб'єр, Жорж Роденбах, Жюль Лафорг, Поль Клодель, Жюль Ромен), з фінської (два епізоди з епосу "Калевала"). Уже з цього переліку видно, що першорядне місце у перекладах посідають французькі поети. Разом із тим найбільше повно представлений у перекладах з Максим Богданович – понад 40 поезій, тоді як сукупна кількість опублікованих перекладів з французької – 27.

Осмилення цього творчого доробку з погляду сучасного перекладознавства потребує значного часу і набагато більших обсягів публікацій, аніж межі однієї розвідки. Відповідно в даній статті завдання ставиться набагато скромніше, а саме: розглядаються особливості передачі російських слів з неповноголосними формами у перекладі поеми М.Ю. Лермонтова "Демон". Власне кажучи, за характером дослідження це є невеличкий етюд лінгвоперекладацької спрямованості, який не становить особливих теоретичних труднощів, але разом із тим висвітлює цікаву проблемну ланку перекладу для близькоспоріднених мов.

За енциклопедичним визначенням, неповногlossenя – це наявність в українській та інших східнослов'янських мовах сполучень *-ра-, -ла-, -ре-, -ле-* на місці праслов'янських дифтонгічних сполучень *or, ol, er, el* між приголосними (тобто у фонетичній позиції *tort, tolt, tert, telt*). Слова з неповноголоссям увійшли у східнослов'янські мови, у тому числі і в українську, переважно зі старослов'янської мови (*благо, глава, злато, прах*), зрідка – з чеської мови (*влада, владар, власний*).

Неповноголоссю протиставлене питоме східнослов'янське повноголосся, тобто звукосполучення *-оро-, -оло-, -ере-* на місці вказаних вище праслов'янських дифтонгічних сполучень: пор. *ворон, сторона, золото, молодий, берег, береза, молоко, полон* ⁶.

Історична доля запозичених неповногосних форм у російській та українській літературних мовах виявилася, як відомо, різною. В українській літературній мові утрималися переважно питомі повноголосні форми, а поодинокі збережені неповногосні запозичення або розмежувалися за лексичним значенням з повноголосними словами (*голова – глава*), або набули різного стилістичного навантаження (*ворожий – вражий*)⁷. Принципово інша картина спостерігається для російської літературної мови, яка сформувалася під величезним впливом книжної церковнослов'янської мови, звідки в російську запозичена силенна кількість рис, якими характеризуються так звані *слов'янізми* – слова, фразелогізми і словотвірні елементи старослов'янського походження в російській мові (*врата, прах, враг, кладезь премудрости* тощо; увесь клас дісприкметників на *-ащ-, -ущ-* та ін.)⁸.

Серед наслідків такого масивного процесу запозичень яскраво виявляється відомий стилістичний паралелізм питомих східнослов'янських та старослов'янських елементів в російській літературній мові: старослов'янізми, у тому числі слова з неповноголоссям, своєю частиною заповнили регістри високого, урочистого, піднесеного, поетичного стилів експресивності, тоді як питомим формам, у тому числі й повноголоссю, на цьому тлі відповідає переважно нейтральний рівень експресивності. Особливо виразним таке протиставлення виявилось для російської поезії XVII - XIX ст.⁹

Оскільки подібного розшарування в системному його вияві не зазнала українська літературна мова, то перекладач російської поезії на українську мову неухильно стикається з проблемою передачі неповногосних слів російської мови. Зокрема, саме такі завдання протягом 1929-1930 рр. довелося розв'язувати М. Драй-Хмарі у процесі перекладу лермонтовського "Демона" (власне, переклад здійснений до сторіччя початку роботи М. Ю. Лермонтова над поемою).

Зрозуміло, що "Демон" є твором принципово іншої стилістики, інших експресивних реєстрів, інших мовних засобів, аніж ті поезії, якими заявив себе перед тим сам М. Драй-Хмара як автор збірки "Проростень". А тому перекладачеві довелося добирати й відповідні українські мовні засоби, які певним чином є протилежними його особистим уподобанням у його ж оригінальній творчості.

Тут цікавий такий штрих. У самого М.Ю. Лермонтова у поемі зустрічається слово *раина* 'пірамідальна тополя' [МАС III, с. 637]: *Роскошной Грузии долины / Ковром раскинулись вдали; / Счастливый, пышный край земли! Столпообразные раины...* [МЛ, с. 557]. Українська мова також знає слово *раїна* у тому ж самому значенні, але з іншими стилістичними властивостями: академічний "Українсько-російський словник" 1962 р. позначає його як рідковживане [УРС V, с. 12] тоді як "Словник української мови" подає його як діалектне [СУМ 8, с. 441], але в обох випадках ілюстрації наводяться з української поезії – В. Сосюри у першому випадку та В. Сосюри і Л. Первомайського в другому. А ось у М. Драй-Хмари відповідно до щойно наведеної цитати з Лермонтова знаходимо такий переклад: *І знов розквітнули картини / краси живої перед ним; / розкішні Грузії долини / пишались килимом рясним. / Усе здавалось чарівним: / тополь стрімчастих верховини...* [ДХ, с. 223]. Немає сумніву, що М. Драй-Хмара як перекладач мав усі можливості використати слово *раїна*, оскільки воно в даному разі своїми граматичними формами цілком відповідає потребам рими та розміру. Однак М. Драй-Хмара віддає перевагу описовому образу: *стрімчасті верховини тополь* = *столпообразные раины*, оскільки сема 'пірамідальний' у складі лексичного значення слова разом із епітетом *столпообразные* (оригінал) відповідають епітету *стрімчасті* в описовому звороті (переклад).

Вірогідне пояснення знаходимо, по-перше, у В.І. Даля, у словнику якого слово *раина* тлумачиться як 'ракита, итальянский, южный, украинский тополь' (за даними однієї з онлайн-версій словника Даля, яких в інтернеті існує велика кількість). По-друге, один із найбільш сучасних словників "Новый толково-словообразовательный словарь русского языка"

за ред. Т.Ф. Єфремової подає тлумачення слова *раина* як 'название пирамидального тополя в Украине, на Северном Кавказе' (дані наведені за електронною версією словника АБВУ Lingvo x3). Очевидно, що М. Драй-Хмара свідомо уникає художнього дисонансу, оскільки тотожні за понятійним значенням по відношенню до Росії рос. *раина* та укр. *раїна* не є взаємовідповідними за етнокультурними конотаціями та за регістрами своєї стилістики: назва *раина* для Росії представляє іноземну екзотику і вона ж, назва, для України є своєю, неекзотичною, та ще й рідковживаною. Пізніше цей принцип буде сформульований у перекладознавстві наступним чином: "В переводе имеет смысл сохранять лишь те элементы специфики, которые читатель перевода может ощутить как характерные для чужеземной среды, т. е. только те, которые могут быть восприняты как носители "национальной и исторической специфики". Всё остальное, то, что читатель не может воспринять как отражение среды, представляет собой бессодержательную форму..."¹⁰. Таким чином, проаналізована деталь є свідченням того, наскільки ретельно поет підходить до добору українських слів у своєму перекладі російського твору.

Відтак, звернемося до аналізу вибірки неповноголосних форм російського оригіналу. Адаптуючи до наших потреб існуючі класифікації способів перекладу^{11,12,13}, ми могли б запропонувати для даного конкретного випадку наступну класифікацію перекладацьких прийомів М. Драй-Хмари: 1) використання неповноголосних інослов'янізмів, куди входять випадки перекладу російських старослов'янізмів українськими інослов'янізмами на зразок *блаженство* – *блаженство, власть* – *влада, врата* – *брами*; 2) використання повноголосних східнослов'янізмів, куди залучаються випадки перекладу російських південнослов'янізмів українськими повноголосними формами на кшталт *хранитель* – *хоронитель*; 3) застосування перекладних відповідників, куди входять випадки перекладу російських старослов'янізмів українськими словами без вияву повноголосся, але з досить близькими лексичними значеннями, як-от *мрак* – *мла, тьма* (проте не *морок*) тощо; 4) використання

перекладних аналогів, представлене випадками, коли російським словам оригіналу відповідають відносно віддалені за прямими словниковими значеннями українські слова: *возвратить (добру и небесам) – прихилити (до правди і небес);* 5) перекладні трансформації, які спостерігаються в тих випадках, коли зміст оригіналу передається зовсім іншими лексичними або граматичними засобами, пор. *И всё, что пред собой он видел, / Он презирал иль ненавидел* [МЛ, с. 557] – *на все, що бачив під собою, / дививсь він з лютою злобою* [ДХ, с. 224]; *И благо божие решение* [МЛ, с. 582] – *і розсуд божий – милосердний* [ДХ, с. 253].

Розглянемо з різним ступенем деталізації ці групи. Перша з них, представлена передачею російських старослов'янізмів українськими інослов'янізмами, є, як цього і слід очікувати, кількісно незначною – до 10 випадків. Серед них виявляється кілька запозичень із старослов'янської (церковнослов'янської) мов, зумовлених спільним полем християнської культури, як-от: *глас, враг, блаженство, храм, прах: И звучный колокола глас / Дрожит, обитель пробуждая* [МЛ, с. 567] – *коли тремтячий дзвонний глас / спада на келії серпанком* [ДХ, с. 236]; *Оставь меня, о дух лукавый! / Молчи, не верю я врагу* [МЛ, с. 572] – *Лиши мене – ти дух лукавий! / Ворогові віри я не йму* [ДХ, с. 241]; *Во дни блаженства мне в раю / Одной тебя недоставало* [МЛ, с. 572] – *за днів блаженства у раю / мені тебе лиш бракувало* [ДХ, с. 242]; *И скоро меж снегов Казбека / Поднялся одинокий храм* [МЛ, с. 581] – *І над Казбеку верховини / здійнявся самотою храм* [ДХ, с. 252]; *Как часто, подымая прах* [МЛ, с. 574] – *Як часто я, здійнявши прах* [ДХ, с. 244]. Тотожну семантику та стилістику зберігають ці слова і в обох текстах. Та ж сама тотожність виявляється і в загальномовному значенні цих слів для обох мов. Виняток становить лише слово *враг*, яке для української мови є застарілим синонімом до слова *ворог*, а також табуїзованою назвою нечистої сили [СУМ 1, с. 756], тоді як для російської мови така диференціація в даному випадку відсутня, оскільки східнослов'янізм *ворог* у російській літературній мові є застарілим або народнопоетичним синонімом до нейтрального слова *враг* [МАС 1, с. 212, 224].

Цікавий наступний приклад: *Немой душі его пустынню, Наполнил **благодатный** звук – / И вновь постигнул он святиню / Любви, добра и красоты!..* [МЛ, с. 559] – *Німу душі його пустинню / наповнив **благородний** дзвін, / і знову він збагнув святиню / краси, любові і добра...* [ДХ, с. 226]. Переклад виразу *благодатный* звуком *благородний* дзвін зовні може видатися і не зовсім умотивованим, оскільки українська мова знає як слово *благодатний* ‘який дає щастя, добро, радість, достаток’, так і слово *благородний* ‘який відзначається високими моральними якостями; чесний, порядний’ [СУМ 1, с. 192, 193] при тих же самих відповідних до контексту поеми значеннях слів і російської мови, пор. [МАС 1, с. 93, 95]. Однак враховуючи те, що перекладач замінює рос. *звук* (за контекстом – звучання внутрішнього голосу Демона) словом *дзвін* у тому ж таки контекстному значенні ‘звучання голосу’, ця трансформація насправді є внутрішньо вмотивованою: адже в Демоні на час пробуджується голос шляхетності, благородства.

Ще один цікавий перекладацький хід представлений таким прикладом: *И полдня **сладострастный** зной* [МЛ, с. 557] – *і спека полудня **сласна*** [ДХ, с. 223]. У словнику української мови слово *сласний* визначається як ‘схильний до надмірної почуттєвої насолоди’ [СУМ 9, с. 349]. З-посеред синонімів до нього є ще такі слова, як, наприклад, *любострастный, сластолюбний* [РУС 3, с. 302], проте ці слова (між іншим, також старослов’янізми з походження) більше характеризують певну особу, аніж те явище, що викликає стан *любострастя*. Отож М. Драй-Хмара безпомилково знаходить чи не єдино вірний наразі український старослов’янізм – *сласний*.

Принагідно зупинимося на більш детальному розгляді форм з цим коренем *слад-*, яких, окрім щойно розглянутого прикладу, зустрічається у поемі ще кілька випадків: *наслажденье, сладкий* (4 випадки вживання цього слова), *сладостный* (2 випадки вживання), *уладить*. Слово *наслажденье* М. Драй-Хмара відтворює українською повноголосною формою: *Он сеял зло без **наслажденья*** [МЛ, с. 556] – *він сіяв зло без **насолоди*** [ДХ, 222]; для дієслова *уладить* перекладач знаходить перекладний відповідник *втамувать*: *уладить его мученье* [МЛ, с. 569] –

втамувать йому страждання [ДХ, 238]; для прикметника **сладостный** в обох випадках знаходиться один і той самий перекладацький відповідник **любий**: *И долго сладостной картиной / Он любовался* [МЛ, с. 559] – *І довго з любовою картини / він милувався* [ДХ, с. 226]; *Привычке сладостной послушный* [МЛ, с. 568] – **любій** завиччі покірний [ДХ, с. 237]. Натомість 4 випадки слова **сладкий** перекладач передає по-різному: перекладацькі аналоги **сладкий** – **щирий** та **сладкий** – **лагідний** (*И вместо сладкого привета / Раздался тягостный укор* [МЛ, с. 570] – *і, замість щирого вітання, / суворий пролунав докір* [ДХ, с. 239]; *Давно тревожа мысль мою, / Мне имя сладкое звучало* [МЛ, с. 572] – *І, мисль тривожачи мою, / імення лагідне звучало* [ДХ, с. 242]); перекладацька трансформація (*Поют красавиц, безответных / На сладкий голос их любви* [МЛ, с. 557] – *оспівають красунь, безмовних / на їхні співи трельові* [ДХ, с. 223]); український повноголосний відповідник (*И сладкой речью упованья / Ее сомненья разгонял* [МЛ, с. 581] – **солодким** словом уповання / її сумніви розганяв [ДХ, с. 252]). Як видно із самих цих прикладів, М. Драй-Хмара постійно знаходить гнучкі і художньо бедоганно виражені перекладацькі рішення.

Нарешті у вибірці маємо три випадки перекладу інослов'янізмами російських старослов'янізмів з коренем **влас-**: 1) *Лишь только я тебя увидел – / И тайно вдруг возненавидел / Бессмертие и власть мою* [МЛ, с. 571] – *Тебе зустрівши припадково, / зненавидівши все раптово – / безсмертя й повновласть* мою [ДХ, с. 241]; 2) *Избрав тебя моей святыней, / Я власть у ног твоих сложил* [МЛ, с. 576] – *і, уклонившись, як святині, / я владу* всю тобі віддав [ДХ, с. 246]; 3) *Ничтожной властьювзя землей, / Он сеял зло без наслаждения* [МЛ, с. 556] – **Владар** мізерної землі, / він сіяв зло без насолоди [ДХ, с. 222]. Старослов'янізм **власть** (інша пара **наслаждение** – **насолода** з останнього прикладу була розглянута вище) не є чужим українській мові, але має характер застарілості, див. [СУМ 1, с. 704]. Саме по собі слово, таким чином, не зовсім відповідає стилістично нейтральному рос. **власть**, а краще за все відповідає йому в даному випадку неповноголосне укр. **влада** чеського походження (про що згадувалося вище); представлено

воно і в другій парі прикладів, а також словотвірним варіантом *владар* у третьому випадку.

А ось для першої пари прикладів ми бачимо блискучу знахідку М. Драй-Хмари: він створює авторський неологізм *повновласть*, який органічно виглядає на тлі таких українських слів, як *повновладдя*, *повновладний*, *повновладно*. Цей художній хід вирішує принаймні два завдання перекладача. По-перше, знімається ореол застарілості зі слова *власть* і воно у складі новоствореного композита набуває кращої поетичної доцільності. А головне – новотвір ідеально входить в опозицію до слова *влада* в наступному місці поеми: адже Демон має безсмертя, до якого й пасує його *п о в н о в л а с т ь*. Проте до ніг смертної Тамари цей дух може *скласти* (власне, *віддати їй*, як сказано у перекладі) тільки в л а д у !

Один із випадків представляє передачу російського старослов'янзму *пламень* (*пламень чистой веры* [МЛ, с. 573] полонізмом *пломінь* [УСЛУМ 4, с. 452] (*Чистий пломінь віри* [ДХ, с. 243]). Подібний же полонізм представлений також перекладом *брами* [ЕСЛУМ 1, с. 244] до рос. *врата*: у *врат Кавказа* [МЛ, с. 556] – *Кавказу брами* [ДХ, с. 223].

Таку ж саму невелику за кількістю групу маємо також у випадку передачі російських старослов'янізмів українськими питомими східнослов'янізмами – усього також близько 10 випадків. Серед того тричі виявляється слово *ворог*: 1) *Средь малодушных и холодных, / Друзей притворных и врагов* [МЛ, с. 577] – *серед бездушних і нікчемних, / уданих друзів, ворогів* [ДХ, с. 247]; 2) *Моих недремлющих врагов* [МЛ, с. 576] – *цих невисипущих ворогів* [ДХ, с. 246]; 3) *Я враг небес, я зло природы* [МЛ, с. 571] – *я – ворог небу, зло в природі* [ДХ, с. 241]. У всіх випадках, як видно із цитування, йдеться про значення 'противник, супротивник, недоброзичливець', але не про те значення, що виступає в укр. *враг* 'нечистий'.

Щоб завершити цей сюжет, згадаємо наведену вище цитату *Врагові віри я не йму*, до чого наведемо ще одне паралельне цитування: *Как полон был смертельным ядом / Вражды, не знающей конца* [МЛ, с. 582] – *якою люття отруйною / він дихав, янгол смерті й зла* [ДХ, с. 253]. Українська мова має відповідні до

російської мови повноголосну форму *ворожда* та неповноголосну форму *вражда* [СУМ 1, с. 739, 757], але М. Драй-Хмара віддав перевагу відтворенню цього місця внаслідок перекладацької трансформації. Здається, викликано це тим, що старослов'янське *вражда* є для російської мови стилістично нейтральним і тому доцільним у даному російському контексті, тоді як українські старослов'янські *ворожда* (тут при східнослов'янському повноголосі виступає старослов'янський елемент *-жд-*: пор. укр. *ворожий* та рос. *враждебный*) та *вражда* мають яскраву книжно-урочисту стилістику, яка спотворила би відповідний стилістичний реєстр оригіналу.

Серед інших українських відповідників до неповноголосних форм російського тексту назвемо тільки самі лексичні паралелі: *наслаждение* – *насолада*, *вознаграждение* – *нагорода*, *увлажненный* – *воложити*, *властитель* – *володар*, *хранитель* – *хоронитель*. Лише два останні випадки пов'язані з паралелізмом повноголосся та неповноголосся в українській мові: *властитель* = *володар* [СУМ 1, с. 704] і *хоронитель* = *охоронник* [СУМ 11, с. 128] при *хранитель* (у тому числі й *ангел-хранитель*) = *охоронець* [СУМ 11, с. 137]. Ось як обходиться з перекладом М. Драй-Хмара в даних місцях: 1) *То не был ангел-небожитель, / Ее божественный хранитель* [МЛ, с. 564] – *Не був то янгол-небожитель / і божественний хоронитель* [ДХ, с. 233]; 2) **Властитель** Персии златой / И ни единый царь земной / Не целовал такого ока [МЛ, с. 558] – таких очей ні перський цар, / ні жаден земний **володар** / не цілував ніколи зроду [ДХ, с. 225]. Звернему увагу, що перекладна номінація *божественный хоронитель* хоча й виявляє повноголосну форму, натомість уся цілком побудована на церковнослов'янській кшталт: це суфікс *-тель* старослов'янського походження і суфікс *-енн-* того ж таки походження. Це дозволяє перекладачеві відтворити відповідні стилістичні реєстри оригіналу. Той же самий ефект досягається в номінації *зёмный володар* іншим шляхом – за рахунок використання менш вживаних варіативних наголосів, що надає українському тексту відповідного стилістичного звучання.

Група перекладних аналогів представлена такими кількома парами: *Меня добру и небесам / Ты возвратить могла бы словом*

[МЛ, с. 571] – Мене до правди і небес / могла б ти словом **прихилити** [ДХ, с. 241]; Клянусь паденья горькой мукой, / Победы **краткою** мечтой [МЛ, с. 576] – клянуся гіркою мукою, / звитяги маревом **хистким** [ДХ, с. 246]; В ней было хладное **презренье** / Души, готовой отцвести [МЛ, с. 580] – У ній тайлось **гордування** / душі, що ладна одцвісти [ДХ, с. 251] (звернемо увагу, що старослов'янізм *хладное* тут залишається поза перекладом); "Исчезни, **мрачный** дух сомненья!" [МЛ, с. 582] – Згинь, пропади, **жорстокосердий!** [ДХ, с. 253]. Сюди ж входить і вже розглянутий вище приклад *И долго **сладостной** картиной / Он любовался – И довго з **любої** картини / він милувався...*

Перекладацька значущість цих перекладацьких рішень системно мало відрізняється від рішень з перекладацькими відповідниками. Ця остання група, як і слід очікувати, є найбільшою (понад 25 одиниць вибірки) і є співмірною з групою перекладацьких трансформацій (до 20 одиниць вибірки). Не маючи на меті детально проаналізувати кожен окремий випадок (бо кожен – це матеріал для окремішнього невеличкого нарису, що виходить за межі звичайної публікації), назвемо лише самі лексичні паралелі з мінімальним контекстом: **бранный** (след тревоги бранной [МЛ, с. 563]) – **бойовий** (тривоги бойової знак [ДХ, с. 230]); **бранный** (С одеждой брэнною земли [МЛ, с. 582]) – **тлінний** (і з тлінним одягом землі [ДХ, с. 253]); **влажный** (и влажный взор ее блестит [МЛ, с. 558]) – **вогкий** (і вогкий зір її блищить [ДХ, с. 225]); **младая** (Лампада грешницы младой [МЛ, с. 566]) – **юниця** (Вночі у грішної юниці [ДХ, с. 235]); **мрак** (И утра луч и мрак ночей [МЛ, с. 567]) – **тьма** (тривожить все — і світ, і тьма [ДХ, с. 236]); **мрак** (Ни день, ни ночь, – ни мрак, ни свет [МЛ, с. 565]) – **мла** (ні день, ні ніч, ні світ, ні мла [ДХ, с. 233]); **подвластный** (Судьбою братий мне подвластных [МЛ, с. 576]) – **підданий** (недолею братів підданих [ДХ, с. 246]); **предвещанье** (То было злое предвещанье [МЛ, с. 569]) – **пророкування** (то зле було пророкування [ДХ, с. 239]); **прежний** (прежних братий вспоминая [МЛ, с. 559]) – **первісний** (первісних братів згадавши [ДХ, с. 226]); **презирать** (И все на свете презирать [МЛ, с. 573]) – **зневажати** (і все на світі зневажать [ДХ, с. 243]);

презреть (*Но презрел удалой жених* [МЛ, с. 561]) – **зневажити** (*Але зневажив молодий* [ДХ, с. 228]); **презрителный** (*Презрительным окинул оком* [МЛ, с. 556]) – **зневажний** (*зневажно глянув наоколо* [ДХ, с. 223]); **преступленья** (*Где преступленья лишь да казни* [МЛ, с. 577]) – **злочини** (*де тільки злочини та страти* [ДХ, с. 247]); **преступление** (*Клянусь позором преступленья* [МЛ, с. 576]) – **падіння** (*клянусь неславою падіння* [ДХ, с. 245]); **преступный** (*Но, полно думою преступной, / Тамары сердце недоступно* [МЛ, с. 567], *С моей преступной головы* [МЛ, с. 572]) – **злочинний** (*Та щось нечисте і злочинне / посіло серце безневинне* [ДХ, с. 236], *З мого злочинного чола* [ДХ, с. 242]); **своенравие** (*И своенравия мечты* [МЛ, с. 577]) – **сваволя** (*або сваволі ніжних мрій*) [ДХ, с. 247]); **странники** (*Грабитель странников и сел* [МЛ, с. 581]) – **мандрівці** (*грабіжник сіл та мандрівців* [ДХ, с. 252]); **странный** (*Улыбка странная застыла* [МЛ, с. 580]) – **чудний** (*Чудна усмішка занімала* [ДХ, с. 251]). З-посеред цих прикладів особливо цікаві такі рішення, як *грешница младая* – *грішна юниця* та *позор преступленья* – *неслава падіння*. У першому випадку перекладач до російського поетичного епітета *младой* знаходить український номінативний поетизм *юниця*, а навхресні трансформації іменника (оригінал) у прикметник (переклад) та прикметника (оригінал) в іменник (переклад) дозволяють бездоганно зберегти у перекладі початковий номінативно-понятійних зміст (принагідно зауважимо, що цей прийом М. Драй-Хмара застосовує досить активно). Щодо іншої пари зіставлення, то тут перекладач використовує укорінену у європейській ментальності схему зв'язку злочинного з низом, а добродесного – з верхом: тому злочин (рос. *преступление*) є водночас і падінням.

Нарешті проілюструємо усього на одному (з-посеред не менше 20!) прикладі опущення російських повноголосних форм за рахунок перекладацької трансформації: *Но луч луны, по влаге зыбкой / Слегка играющий порой* [МЛ] – *Та промінь місячний, що грає / на хвилі чорній і хибкій* [ДХ]. В оригіналі виділена номінація здійснюється за рахунок метонімії (широким поняттям *волога* номінується вузьке поняття, а ідея *хвилі*

підкреслюється окремим епітетом *збїкий*), тоді як М. Драй-Хмара відтворює це прямою номінацією *хвиля*. І подібні нестандартні рішення можна виявити і в усіх інших випадках.

У сукупності ж представлений матеріал показує, що українська мова надає перекладачеві надзвичайно широку палітру художньо-зображальних засобів у залученій до розгляду ділянці, і ці засоби дозволяють з найбільшим наближенням передати зміст та стилістичні виміри російського оригіналу: це і прямі старослов'янські разом з небагатьма богемізмами (*влада*, *владар*) та полонізмами (*пломінь*, *брама*), це і власне українські утворення на старослов'янський кшталт (*хоронитель* та ін.), це і питомі східнослов'янські, це й широкий діапазон інших українських слів. Вправність, з якою перекладач користується цим арсеналом, є, у свою чергу, свідченням високої перекладацької майстерності поета та широти діапазону його поетичного хисту у використанні українського слова. Цей хист дозволяє М. Драй-Хмарі вільно почуватися серед "повонодзвонних слів" так само у своїх оригінальних поезіях, як і в перекладних творах.

¹Кочур Г. Примітки / Г. Кочур // Драй-Хмара М.П. Вибране / Упоряд. Д. Паламарчука, Г. Кочура; Передм. І. Дзюби. – К. : Дніпро, 1989. – С. 522-527; ²Довгань К. [Рецензія: Драй-Хмара М. Проростень: 1919-1926. – К. : Слово, 1926. – 51 с.] / К. Довгань // Життя й революція. – 1926. – № 10. – С. 121-122; ³Ашер О. Поетична мова Михайла Драй-Хмари / О. Ашер // Слово і час. – 1991. – № 9. – С. 45-48; ⁴Неврлий М. Українська радянська поезія 20-х років: Мікропортрети в художніх стилях і напрямках / М. Неврлий. – К. : Вища школа, 1991. – С. 149; ⁵Ашер О.М. Драй-Хмара як поет / О.М. Ашер // Драй-Хмара М. Поезії. – Нью-Йорк, 1964. – С. 7-23; ⁶Скляренко В.Г. Неповноголосся / В.Г. Скляренко // Українська мова. Енциклопедія. – 3-є вид., зі змінами і доп. – К. : Вид-во "Укр. енцикл." ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 428, 516; ⁷Там само. – С.428; ⁸Арапова Н.С. Славянизми / Н.С. Арапова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 459-460; ⁹Прохорова О.Г. Полногласие и неполногласие в русском литературном языке и народных говорах / Прохорова О.Г. – Л. : Наука, 1988. – С. 34-76; ¹⁰Левый И. Искусство перевода / Иржи Левый. – М. : Прогресс, 1974. – С.130; ¹¹Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и

лексические вопросы) / В.С. Виноградов. – М. : Изд-во ин-та общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.; ¹²Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В.Н. Комиссаров – М. : Высш. шк., 1990. – 253 с.; ¹³Паршин А. Теория и практика перевода / А. Паршин. – М. : Русск. яз., 2000. – 161 с.

Список умовних скорочень назв джерел

ДХ – Драй-Хмара М. П. Демон // Драй-Хмара М. П. Вибране / Упоряд. Д. Паламарчука, Г. Кочура; Передм. І. Дзюби. – К. : Дніпро, 1989. – С. 221-256.

ЕСЛУМ – Етимологічний словник української мови. В семи томах. – К. : Наук. думка, 1982-2006 (т. 5).

МАС – Словарь русского языка : В 4-х т. / АН СССР, Ин-т рус. яз. – М. : Русск. яз., 1981 –

МЛ - Лермонтов М. Ю. Демон. Восточная повесть // Лермонтов М.Ю. Сочинения в двух томах. Том первый. – М. : Правда, 1988. – С. 555-583.

РУС – Русско-украинский словарь : [В 3 т.] / АН УССР, Ин-т языковедения им. А. А. Потебни. – К. : Наук. думка, 1969.

СУМ – Словник української мови : [В 11 т.]. – К. : Наук. думка, 1970-1980.

УРС – Українсько-російський словник : [В 3 т.] / АН УССР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1953-1963.

Домилівська Л.В., асп.

ПРОБЛЕМА РЕКОНСТРУКЦІЇ ЕСТЕТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ Ю. ЯНОВСЬКОГО КРИЗЬ ПРИЗМУ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОМІНАНТ ІДІОСТИЛЮ

У статті розглядається проблема розуміння авторської художньої свідомості в контексті аналізу мовних домінант ідіостилю письменника. Зокрема, досліджено мовносимвольний простір ідіостилю Ю. Яновського (на прикладі символу "жінка") в аспекті інтерпретації авторського тексту.